

8M 2024

MATERIAIS para traballar
nas aulas de **INFANTIL**

Xustificación

Reflexionando sobre as mulleres e o espazo

Igual que moitas outras disciplinas, o urbanismo tradicionalmente baseouse nunha lóxica puramente patriarcal, pois era o sexo feminino o que se ocupaba das tarefas domésticas (sempre relegadas ao ámbito privado), polo que as súas necesidades na esfera pública nunca se tiveron en conta. Hoxe en día, podemos atopar múltiples estudos que verten unha opinión crítica sobre esta realidade:

«a división sexual do traballo significa que mentres as mulleres se fan cargo do traballo doméstico non remunerado, os homes ocúpense do traballo remunerado na esfera pública. Pero esta afirmación xeral debe ser matizada desde unha perspectiva histórica e transcultural. Máis que unha separación estrita entre esferas, o que houbo é unha esfera separada, a da reprodución, da que os homes apenas se ocuparon»¹.

De modo que esta estrutura machista na que se desenvolveu o urbanismo debe romper con absolutamente todos os valores patriarcales que a caracterizan, incidindo na recuperación de espazos e nas demandas do público ao que acolle:

«o espazo da vivenda e a súa contorna inmediata constituiron a esfera privada das mulleres; ata hai pouco, o espazo público estáballes vedado se non ían acompañadas. Mentres que para os homes a vivenda é un lugar de descanso onde se poden refuxiar despois dun día de duro traballo, para as mulleres a vivenda é un lugar de traballo do cal non teñen onde refuxiarse»².

Para acadar este propósito de ruptura total co urbanismo hexemónico e obsoleto, o novo modelo pensado para a súa substitución debe formarse a partir de prácticas inclusivas e políticas verdes que faciliten a convivencia dunha cidadanía caracterizada por contar cuns trazos moi heteroxéneos entre si. É dicir, un urbanismo feminista que logre incorporar absolutamente todas

as realidades que se configuran nun determinado lugar. Tal e como o recolle unha das participantes do vídeo «que é o urbanismo feminista» (4), quen a partir dun proxecto que desenvolveron sobre esta temática declara o seguinte:

«temos que poñer a vida das persoas no centro das decisións urbanas, colocar as lentes lilas e atender á teoría da interseccionalidade (idade, unidade de convivencia, orixe, diversidade funcional, clase social e identidade sexual)»³.

Sabías que?

Ante a nosa curiosidade por coñecer se se estaban a pór en marcha iniciativas urbanísticas con perspectiva de xénero nalgunha cidade galega, decidimos investigar se Vigo, a urbe máis grande de Galiza, presentaba algunha das cinco principais características que se recollen dentro do concepto de «urbanismo feminista»: proximidade, diversidade, autonomía, vitalidade e representatividade⁴.

Esta busca foi un pouco en van, ao comprobar que a única que se cumpría, e con moitos peros, era a que fai referencia á memoria das mulleres, é dicir, as rúas con nomes de mulleres que intentan recuperar parte do legado que estas deixaron nunha terra na que non sempre lles foi recoñecido o seu espazo. Así, a priori, segundo os datos recollidos en 2019⁵, das 1775 vías da cidade olívica, só 57 contan con denominacións de muller, o que, ademais de confirmar a necesidade dunha visibilidade real, denota o incumprimento por parte do Concello de Vigo da norma en vigor que establece que a media estatal supere cando menos o 5%, no caso citado a cantidade non chega nin ao 3,8%.

Algúns dos exemplos que se nos veñen á cabeza e que se agochan detrás desta ruta viguesa caracterizada polo seu chan pegañento cheo de ausencias, son os que en moitas ocasións pasaron totalmente desapercibidos para moitas de nós, coma a famosa rúa na que se alberga a Delegación Territorial da Xunta de Galicia, Concepción Arenal, que rende homenaxe á que conseguiría

1 Junta de Andalucía: «Urbanismo con perspectiva de xénero» (2002), pág. 12.

2 Junta de Andalucía: *Urbanismo con perspectiva de género* (2002), pág. 16.

3 Vídeo sobre «qué es el urbanismo feminista», en línea: <https://www.youtube.com/watch?v=dl4TOCPMMBA>

4 Vídeo sobre «qué es el urbanismo feminista», en línea: <https://www.youtube.com/watch?v=dl4TOCPMMBA>

5 <https://www.farodevigo.es/gran-vigo/2019/05/07/callejero-grietas-genero-14824085.html>

FONTE: elaboración propia

ser a primeira muller en acceder ao sistema universitario despois de ocultar durante moito tempo o seu corpo tras as vestimentas dun home. Tamén, o parque do Calvario no que algún infante vigués podería chegar a ser un verdadeiro artista seguindo os pasos dunha das participantes da xeración do 27, Maruja Mallo, personalidade moi destacada dentro do surrealismo, e a quen non lle importaría nin o máis mínimo desafiar a estética dunha sociedade acostumada a levar sombreiro.

Foi entre a valentía de Concepción Arenal por rachar cunha lei que impedía o acceso a educación do sexo feminino, xunto á determinación de Maruja Mallo de mudar o pensamento daquela cidadanía atascada nunha idea anticuada ou o esforzo de Rosalía de Castro e Emilia Pardo Bazán de crear conciencia feminista nun ámbito pensado para a expresión masculina, onde se podería situar perfectamente á primeira médica xinecóloga galega, Olimpia Valencia.

Se facemos un percorrido pola rúa de Príncipe observaremos que a mesma non ten por que invitar só ao consumo que ditan as súas tendas, esas que incitan a calquera a caer na tentación do sistema capitalista, senón á reflexión das persoas que nalgún momento a habitaron. Así, moi preto do Sireno, visualizamos a seguinte placa:

FONTE: elaboración propia

Hai máis de cen anos, un 14 de decembro de 1898, nacíu en Baltar a primeira médica xinecóloga galega, Olimpia Valencia. Esta muller, de ideas avanzadas para a época que lle tocou vivir, deixou atrás a falla de comunicación que imperaba na súa época, para cumprir co que desde sempre fora a súa vocación, a medicina. Desta maneira, converteuse nunha das primeiras universitarias que, seguindo o exemplo de Concepción Arenal, cruzou a porta da facultade rachando por completo cunha lei que impedía o acceso á educación do sexo feminino.

Despois da súa licenciatura en 1925 e o posterior doutoramento, Olimpia Valencia abríríu a súa consulta na Rúa Príncipe de Vigo, cun cartaz no que se chegaba a ler «Especialista en enfermidades da muller». Alí, ao mesmo tempo que gañaría a confianza dun público fronte ao que ela se definía como «médica», desviando o uso por aquel entón dun masculino xenérico, tamén a perdería, logo de que durante a Guerra Civil a arrestaran polas súas ideas progresistas.

Este pequeno estudo realizado na cidade de Vigo pode servir tamén de paradigma para facer un percorrido pola vila ou cidade máis próxima ao alumnado para analizala desde unha ollada feminista.

Metodoloxía

Estas Unidades Didácticas, dirixidas ás aulas de Infantil, Primaria e Educación Secundaria Obrigatoria (ESO) e Bacharelato, tomarán como punto de partida as actitudes de ambos sexos fronte aos xogos. Estes artículanse de modo determinante na socialización primaria do individuo. Así o confirma Carol Gilligan, filósofa e psicóloga feminista norteamericana, ao poñer de manifesto que os entretamentos infantís que se realizan con frecuencia en lugares públicos como os parques modelan os roles masculinos e femininos:

«Os xogos dos nenos satisfán as esixencias do éxito empresarial e céntranse no respecto polas regras e a competitividade; os das nenas céntranse na sensibilidade e atención aos demais, e teñen lugar en grupos reducidos e

espazos privados, o que favorece o desenvolvemento da empatía»⁶.

Igualmente, as nenas móstranse moito máis tolerantes a estas excepcións, regras e innovacións, pois, en opinión do sociólogo estadounidense George H. Mead⁷, xogan en grupos máis pequenos e por tanto máis íntimos onde poden desenvolver a súa empatía e sensibilidade.

A metodoloxía empregada ao longo destas páxinas será sobre todo de reaprendizaxe por parte do profesorado e do alumnado, que meditará en conxunto as actividades enunciadas a continuación. Estas mesmas foron pensadas desde unha óptica aberta e flexible, centrada no ensino dinámico e horizontal. A meta fundamental será a concienciación de cada discente mediante unha serie de propostas lúdicas nas que aprenda experimentando e conte coa oportunidade de compartir as súas propias experiencias.

Obxectivos xerais

- ▶ Visualizar o estudo en materia de igualdade como un epicentro que debe estar en vangarda e á súa vez como a cura dun sistema educativo enfermo no que goberna un só sexo.
- ▶ Recorrer á formulación de prácticas didácticas novidasas que repercutan proveitosamente na persoa que estuda sen dar pé a calidades específicas dependendo do sexo.
- ▶ Persistir nesta (de)construción, recollendo as premisas que subliña o feminismo da igualdade e o da diferenza.
- ▶ Avanzar cara á eliminación das xerarquías dominantes entre as relacións para convertelas nalgo totalmente simétrico e incidindo, sobre todo, na importancia do recoñecemento do labor que se realiza na esfera privada.
- ▶ Utilizar a educación como unha ferramenta decisiva para o traspaso de contidos que resulten favorables para as figuras femininas e masculinas.
- ▶ Reivindicar unha das cuestións máis latentes actualmente, que non é outra que a xa anunciada por diversas teóricas, especialmente por

Carol Gilligan, quen recalca o valor da teoría dos coidados.

- ▶ Achegar ao alumnado unha literatura responsable baseándose en voces representativas que perforen a gran pantalla e se aproximen aos sofás adolescentes de toda a comunidade galega.

Actividades

ACTIVIDADE 1. A semente da memoria lila. Reconstrución dunha árbore violeta con traballadoras que coñezamos no patio do noso centro

Acordarase coas aulas de infantil a construción dunha árbore que responda a certos personaxes femininos que tiveron un certo impacto na historia. Tamén se pode centrar a mirada naquelas figuras próximas ao contexto das crianzas, e inclusive procuralas na rede familiar coa que contén.

Indagarase un pouco naquelas mulleres que teñen un peso no desenvolvemento de cada criatura, pedindo fotografías ou calquera obxecto co que relacionen a esa figura feminina. Por último, despois de contar con todos os elementos que permitan crear unha obra de arte pensada baixo a mirada máis íntima, deixarase que o alumnado pinte as súas mans de lila, concluíndo a proposta cunhas pegadas diante da árbore feita de cartón ou papel.

FONTE: elaboración propia

⁶ Gilligan, C. (1994). *La moral y la teoría. Psicología del desarrollo femenino*. México: Fondo de cultura económica.

⁷ Mead, G. (1982). *Espíritu, persona y sociedad: desde el punto de vista del conductismo social*, Paidós, Barcelona.

Obxectivos

- ▶ Descubrir quen vén sendo a muller de referencia de cada nena ou neno.
- ▶ Gozar observando as palmas repletas de vida.

Recursos materiais

- ▶ Pintura lila.
- ▶ Fotografías ou outros obxectos.

ACTIVIDADE 2.

«O meu referente de muller é...». Crear un vídeo con toda a aula no que se mencionen a diferentes referentes femininos

O obxectivo desta iniciativa é que cada infante conte con polo menos unha referencia feminina do seu medio da que poder falar abertamente dun xeito amigable e sincero. Primeiramente, animarase a que cada membro debuxe os aspectos máis destacables da muller na que se vai centrar. A posteriori, irán pasando individualmente por diante dunha cámara (real ou imaxinaria), na que comecen a súa intervención dicindo o seguinte: «O meu referente de muller é...». Ao final, farase nunha cartolina ben grande e lila sinalando estes nomes, buscando un lugar na aula no que colocala e deixala plasmada.

Obxectivos

- ▶ Determinar cal é a figura feminina máis representativa de cada infante.

Recursos materiais

- ▶ Cartolina.
- ▶ Cámara (real ou feita de cartón).
- ▶ Pinturas.

ACTIVIDADE 3.

Barroterapia ou plastiterapia de todas as cores do Arco da Vella

A través desta dinámica procurarase que as crianzas poidan descubrir coas súas mans un mundo novo mentres van realizando diferentes formas coa axuda do barro ou da plastilina. Mentres xogan con estes utensilios, poderase poñer un pouco de música relaxante que conecte doutro xeito co público máis novo.

FONTE: elaboración propia

Para finalizar, despois de pintar o que realizaron se o desexan, poderán escribir ou pronunciar o nome que recibe a muller que asentaron como referentes nas súas vidas.

Obxectivos

- ▶ Desenvolver a imaxinación, a creatividade e a motricidade fina.
- ▶ Respeitar os gustos dos demais.

Recursos materiais

- ▶ Pintura.
- ▶ Plastilina ou barro.
- ▶ Música.

ACTIVIDADE 4.

A famosa pregunta: que quero ser de maior? *O lobiño riquiño, do Hematocrítico*

Farase con toda a clase diferentes debuxos que representen o que cada discente agarda obter nun futuro, partindo da famosa pregunta: que che gustaría ser de maior? Mediante a mesma conducirase a reflexionar sobre a importancia que teñen todas as profesións, e que non debería de negárselle a ninguén soño de ser algo polo seu aparello xenital, orientación sexual, cor de pel, relixión, cultura, lingua ou calquera outra característica que poida presentar.

Todo este discurso, poderase executar contando cun dos libros do Hematocrítico, *O lobiño riquiño*, no que relata como a nai deste pequeno animal trata de modificar a súa conduta, obrigándoo a sacar os dentes. Pero a realidade é ben distinta, e el só se pode concentrar en ser o máis empático posible, porque é o que lle nace xenuinamente.

FONTE: internet

Obxectivos

- ▶ Desenvolver a empatía.
- ▶ escoitar o relato con atención.
- ▶ Comprender a situación do lobo.
- ▶ Reflexionar acerca dos comportamentos dos personaxes.

Recursos materiais

- Libro.
- Encerado.

ACTIVIDADE 5.

Unha oca na procura dos teño que...

Para finalizar con esta secuencia de propostas, animarase aos e ás máis peques a deseñar un taboleiro semellante ao xogo da Oca, no que en cada número apareza unha tarefa para facer dentro da aula. Así, cada participante contará coa súa oportunidade para realizala nun ambiente agradable no que poder conversar sobre quen se ocupa diso mesmo nos seus fogares, para ver que observan e así saber que dúbidas lles suscita este tema.

FONTE: internet

Obxectivos

- ▶ Desfacerse dos estereotipos de xénero.
- ▶ Promover o bo trato entre o alumnado.

Recursos materiais

- ▶ Pinturas de cores.
- ▶ Cartolina.

Bibliografía usada

- GILLIGAN, C. (1994). *La moral y la teoría. Psicología del desarrollo femenino*. México: Fondo de cultura económica.
- FUENTES, A. *Olimpia Valencia: ocho décadas de historia desde los ojos de una pionera*.
- Recurso en liña. <https://www.elperiodico.com/es/cuaderno/20190106/sara-ortiz-escalante-7215495>
- Recurso en liña. <https://www.farodevigo.es/gran-vigo/2019/05/07/callejero-grietas-genero-14824085.html>
- Recurso en liña. “Qué es el urbanismo feminista”: <https://www.youtube.com/watch?v=dl4TOCPMMBA>
- Recurso en liña. <https://drive.google.com/drive/folders/1MBmZ2grXIAE1KPirHNufOJdKIyePbwC?usp=sharing>
- MEAD, G. (1982). *Espíritu, persona y sociedad: desde el punto de vista del conductismo social*, Paidós, Barcelona.
- Junta de Andalucía. *Urbanismo con perspectiva de xénero*, (2002).

Maleta de recomendacións

Literatura

- CID, C e ÁLVAREZ, S. (2020). *O misterio do sorriso de Lucas*. Triqueta verde.
- G. de la CUEVA, C. (2016). *Mamá, quiero ser feminista*. Lumen.
- G. MARÍN, J. (2018). *Novas masculinidades*. Através.
- GAUDES, B e MACÍAS, P. (2015). *Érase dos veces la bella y la bestia*. Cuatro tuercas. S.L.
- HEMATOCRÍTICO. (2016). *Feliz feroz, O lobiño riquiño*. Xerais.
- MARROQUÍ, M. (2018). *Esto no es amor*. Destino.
- OLIVEIRA, C e RETAMOZO, P. (2021). *Comando Igualdade. A mocidade facendo a revolución feminista nas aulas!*. Catro ventos.
- QUINTELA, A. (2021). *Na busca de Antón*. Alvarellos.
- SEOANE, A e SANMARTÍN, M. (2019). *As mulleres que amavam os videoxogos*. Através.

8M 2024

